

РИСАН И ВУК КАРАЦИЋ

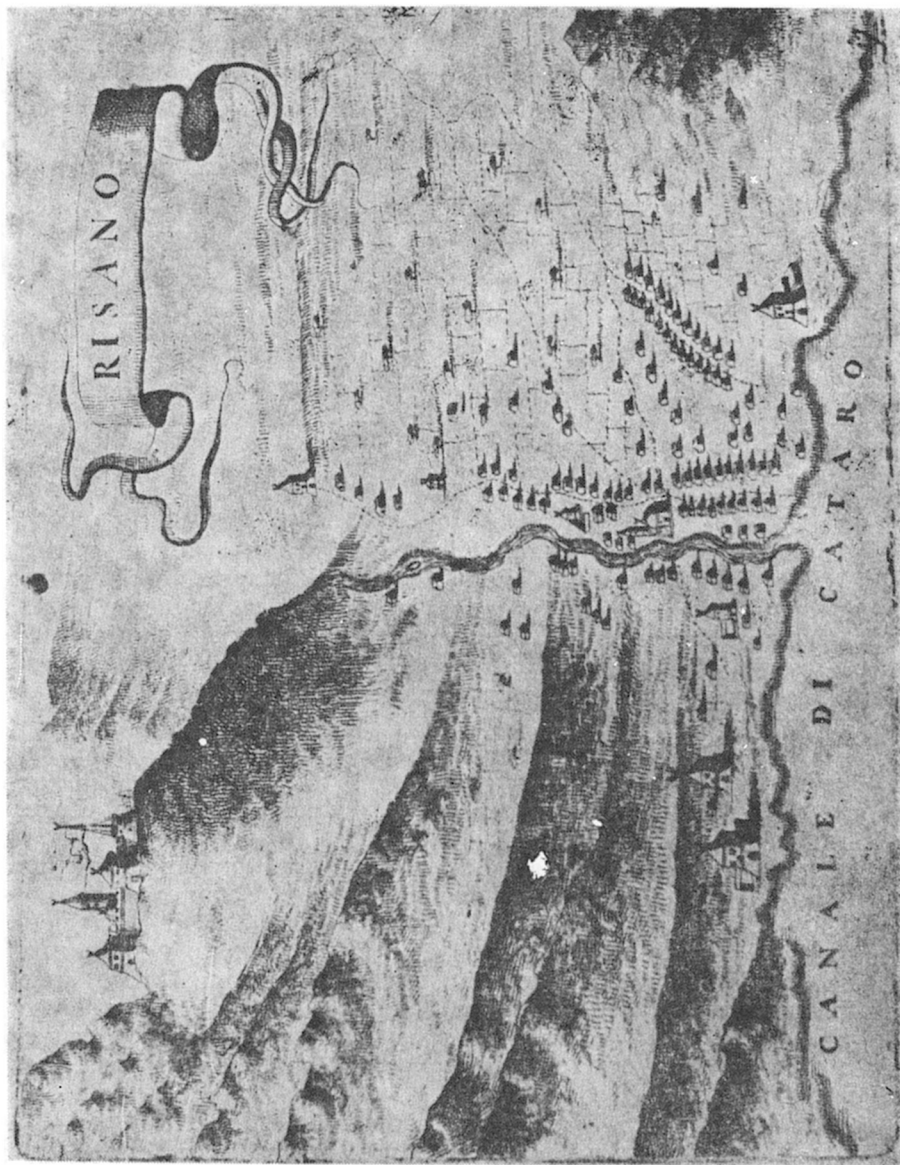
Вјероватно је сам Вук Караџић својим писмом послатим из Дубровника у Беч Копитару¹, најбоље исказао своје мишљење о значају Боке которске, дакле и Рисна, у свом великом реформаторском језичком и културном дјелу, ријечима: „... Док ја још боље оздравим, а у том и прољеће док се још ближе прикучи, мислим се опет вратити у Боку, која је за језик наш најзнатније мјесто у цијелом народу нашем”.

Приликом своје прве посјете Црној Гори, Вук је посјетио и Рисан и у писму Копитару, писаном у Котору, пише: „Код Рисна има манастирић Бања, а више Рисна црквица св. Луке. У обадва ова места чујем да има Србуља (и штампани и писани), али ја за онај један дан нијесам ништа могао видети, сем што сам разгледао Србуље рисанске цркве (велике) међу којима сам нашао једно (читаво и чисто) јеванђеље на пергаменту на осмини (није забиљежено ће је и кад писано) у коме има ћекоји особити ријечи. Ово је јеванђеље овђе код мене, узео сам га на читање, а даље не знам како ће бити с њиме. И на другим мјестима у Боки јамачно ће бити овакви књига, ја нећу пожалити труда, а ни пристојнога трошка (ако га узимам) да би добио коју од ови књига”.²

Иако у врло кратком рекогносцирању терена, Вук је, као генијални филолог и културолог, одмах осјетио сву љепоту, дубину и снагу народног језика и обичаја, народне поезије и при-

¹ Вук Караџић је написао писмо Копитару 17/29. јануара 1835. из Дубровника, гдје је био гост Ј. Гагића, руског конзула.

² Дејан Медаковић. О ретким писаним и штампаним књигама на подручју Боке которске. Медаковић први помиње Вуково писмо од 9/21. новембра 1834. године. — САН, Споменик СЦП, Београд 1953.

Pietro Coronelli. Гравира Рисна око 1684. године. Оригинал у Поморском музеју СРЦГ у Котору.

повиједака и дивних и горких тужбалица из Боке, посебно из Рисна. Вјероватно га је све то, макар и на тренутак, могло да подсјети и на дједовнију, јер је Рисан са својим херцеговачко-црногорским живљем представљао још увијек један мали, добро очувани и стално обнављани резерват чистог народног језика, народне поезије, фолклора и умотворина.

Вук Караџић се могао са Ришњанима срести још у Првом српском устанку под Караборђем, јер је Јоко Гавриловић Суботић из Рисна сакупио чету од 37 другова и са њима пошао Караборђу. Послије слома устанка нијесу се враћали, они преживјели су наставили ратовање против Турака у другом српском устанку под Милошем.³ У вријеме првог српског устанка дјеловао је у Рисну и руски фелдмаршал генерал Ивелич. Он је, изгледа, имао задатак да убије светог Петра, владика и владара црногорског и да ослаби први српски устанак. Прота Матеја Ненадовић слао је хајдуке-писмоноше из устаничке војске Ивеличу у Рисан⁴ одржавајући везе са повјерљивим човјеком велике Русије, на чију се помоћ стално рачунало.

Међутим, не изгледа да је Караџић знао ни за тачан назив града Рисна прије свог доласка у Рисан, јер он у свом чувеном и оспораваном Српском рјечнику из 1818. године, овај град назива Рисно.⁵ Није ријеч о штампарској грешци јер он наводи: „Рисно, n. Stadt in Dalmatien: Па ти трчи Рисну на крајину”, а затим нешто ниже записује „Ришњанин, м. човек из Рисна: Поклонио Ришњанин Ивану; Ришњани су на гласу јунаци”, додајући још и присвојни придјев: „Ришњански, ка, ко, von Risno: „Што ће мени Ришњански мачеви”.

Наравно, Караџић је у другом издању Српског рјечника (Беч, 1852) измијенио и назив мјеста, пишући га правилно: Рисан.⁶ А измјенио је и остала објашњења из првог издања.

Вуков долазак у Рисан 1834. године, а посебно упознавање Вука Поповића, катихете которског, и Вука Врчевића, који је тада био запослен код рођака у Будви,⁷ означило је почетак плодне и значајне сарадње ова три Вука — која ће трајати пуних 30 година, од 1834. до Вукове смрти, 1864, а наставиће се

³ Предраг В. Ковачевић. Историја бокељског поморства, II издање Котор 1984, стр. 85. „У овој групи помораца био је и Јоко Гавриловић Суботић из Рисна. Он сакупи чету од 37 другова и сви се придружише Караборђевој војсци. . . Бока је поносна што су њезини синови, иако у малом броју, учествовали у Првом и Другом српском устанку против Турака”.

⁴ Прота Матеја Ненадовић. Мемоари. Нови Сад 1957. Стр. 166: „Турци одбијају наши наваљују. Ту је између прочих погинуо наш храбри барјактар Дамјан Миленковић из Кутишице (Тога смо Дамјана ј и стриц Јаков јоште 1804 године слали у Црну Гору до владике Петра и у Рисан до Ивелића, те је хајдучки отишао и дошао и писма однео и донео)”.

⁵ Вук Караџић. Српски рјечник, Беч 1818. Стубац 728.

⁶ Вук Караџић. Српски рјечник, Беч 1852. стр. 650.

⁷ Тихомир Борђевић. Вук Врчевић, Народна књига Цетиње 1951. стр.

С-П-1770 III ПРИМЕРАК

В. С. К.

Р О Б Ч Е Ж И Т

З А

ИСТОРИЈУ, ЈЕЗИК И ОБИЧАЈЕ

СРБА СВА ТРИ ЗАГОНА.

І.

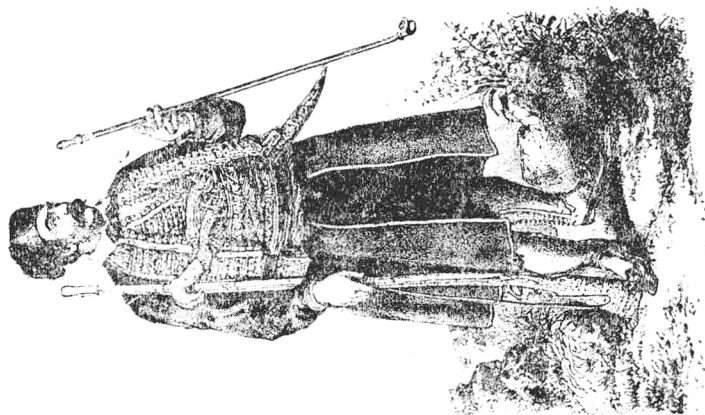
У ПИТАНИЈАМА

У ПИТАНИЈАМА ЈЕРМЕНСКОГ МАНАСТИРА

1849.

3706/43

1862/111

РИШЊАНИН

Ришњанин. — Литографија Анастаса Јовановића, штампа Ј. Рау. Беч, штампарија Јерменског манастира 1849.

и послје Вукове смрти са породицом Караџића на издавању Караџићевих дјела, односно на прикупљању пренумераната и дистрибуцији штампаних дјела.⁸

У вријеме Караџићеве посјете Рисну, град је био у фази наглог развика, у пуном економском замаху. Био је то један од оних златних периода развика овога града на средокраћу између Аустријске Царевине, Књажевине Црне Горе и Османлијског Царства. Уствари, овај град је настао и живио у једном чудесном културном коридору који је спајао Медитеран са својим балканским залеђем и само би с времена на вријеме, у посебним историјским и друштвено-економским околностима, засвијетлио богатством и љепотом, као у вријеме Тегете, за вријеме Римљана, у вријеме Турака, затим Венеције и, на крају, у оквиру Аустријске Царевине. Судбина његове урбане цивилизације одређивана је функцијом и значајем самог коридора у датом времену, и динамиком и богатством размјене добара између Медитерана и његовог балканског залеђа. Иако су легенде о оснивању града Рисна везане за долазак „људи с мора”,⁹ изгледа да су пресудне биле сеобе етничких групација које су долазиле „иза брда”, „преко планине” и „из шуме”.

Посљедњи урбанистичко-просторни план формирали су Турци,¹⁰ под којима се Рисан развио у трговачки центар са луком, пристаништем и трговцима са свих страна: Дубровчанима, затим Јеврејима, Власима, Венецијанцима и многим другим.¹¹ Било је то мјесто гдје су се сусретале евро-азијске културе од давнина. Евлија Челебија спомиње Рисан у својим чувеним путописима, означавајући га као снажну тврђаву и турски, царски град.¹²

Послије повлачења Турака Рисан остаје пуст град, напуштено мјесто у коме је још 1720. године било свега 18 породица.¹³ Послије Пожаревачког мира дошло је до наглог досеља-

⁸ В. Поповић и В. Врчевић после Вукове смрти сарађивали на прикупљању претплатника на дјела Вукова 1865, 1867, 1869. и др.

⁹ Историја Црне Горе, књига I, стр. 118—121. Титоград 1967. и Петар Шеровић. Из историје старог Рисна. ГПМ-Х, Котор 1962.

¹⁰ Основне грађевинске и урбанистичке линије турског и садашњег Рисна још увјек се поклапају, што се најбоље види из гравуре града од Пиетра Коронелија (око 1684).

¹¹ Илија Пушић. Наслијеђе. Урбанистички план Рисна. Херцег Нови 1980.

¹² Евлија Челеби. Путопис. Сарајево 1973, стр. 448—449.

¹³ Сава Накићеновић. — Насеља српских земаља. Београд 1913. Бока, стр. 521. — „Чисто знамо, да је Рисан 1720. г. бројио 18 породица. Њима је влада млетачка давала со и бешкот. За тај дар била им је дужност, да бране Рисан од Турака и да их прогоне. Чете рисанских предводио је конте Вучић Кајић, а особито Јован Ђуковић, кому је Млечић подијелио контство и златну медаљу. Њом су се китили рисански начелници до 1886. год. а данас се чува у Опћини”.

вања Херцеговаца и Црногораца у Боку которску. Према антропогеографским изучавањем С. Накићеновића,¹⁴ почетком XIX вијека породице из Херцеговине чиниле су 55% а из Црне Горе 40% становништва. У вријеме доласка Вука Караџића у Рисан град је имао око 1.300 становника¹⁵ и био је један од значајних трговачких центара Боке, био је то, у ствари, херцеговачки пазар, као што је Котор био црногорски пазар — односно трговиште. Већ следеће године, 1835, годину дана послите Вукове прве посјете, основана је у Рисну „Библиотека Обштетства Рисанског”,¹⁶ која је могла бити и плод Вукова договорања са Вуколајем Поповићем, Вуком Врчевићем и другим значајнијим личностима из Рисна. Међутим, Рисан се није те, 1834, године први пут сусрео са Вуком. Његови грађани били су претплатници на прво издање Српског рјечника из 1818. године. Били су то „Преч. Г. Богдан Милиновић, прота Рисански”,¹⁷ „Герасим Катарић, ћ.к. пенс. подполковник и гвоздене круне кавалер, из Рисна у Луци Которској”,¹⁸ затим „Стеван Бурковић из Тријеста”¹⁹ — сасвим сигурно отац Николе Бурковића, грађанин рисански који се преселио у Трст, и, вјероватно још један од Ришњана „А. Бурковић, ћ. к. капетан у пјешачкој регименти кнеза Рајс-Грајца“ из Пеште²⁰ — иако ни Бока ни Црна Гора нијесу биле позване на пренумацију.²¹ Врчевић записује како је Вукову „Малу простонародну славно-сербску пјесмарицу“ (Беч 1814) за десет дана својом руком преписао,²² чиме је означио значај ове књижице и за њега, а вјероватно и за многе друге Ришњане којима је народна пјесма била стално на устима и у души.

¹⁴ Душан Мартиновић. Функционално-урбани развој и туристичке могућности Рисна. Бока 6—7, Херцег Нови 1975, стр. 164.

¹⁵ Вук Караџић. Етнографски списи. Бока которска. Београд 1969, стр. 254. „Рисан — (варош од 250 кућа и 1300 душа и зидине од старијех градова, и на бријегу и на води, за који се ондје приповиједа да је у њему живјела илирска краљица Теока”.

¹⁶ Алојз Ујес. Чињенице и претпоставке о Библиотеци Обштетства Рисанског основаној 1835. године у Рисну. Зборник радова са научног скупа „150 година народног библиотекарства у Црној Гори”, одржаном у Рисну 23. и 24. 12. 1985 — Цетиње 1986, стр. 11—27.

¹⁷ Вук Караџић. Српски рјечник, Беч 1818. Имена ГГ пренумераната по азбучноме реду, стр. XXI.

¹⁸ Исто дјело, стр. XXV.

¹⁹ Исто дјело, стр. XXVIII.

²⁰ Исто дјело, стр. XXVI.

²¹ Исто дјело. Предговор, фуснота (напомена) означена звјездицом: „... из Далматински и из Србијански намастира, и из многи други мјеста; а из Црне Горе — Кад су Црногорци послали своје пренумеранте Г. Соларићу (да и он мени пошље), онда су ме прекорили (те јако!), што и међу њима нијесам кога назначио да купи пренумеранте на ову књигу...”

²² Т. Борђевић, наведено дјело, стр. 11.

Нешто мало прије, а и упоредо са Вуковим дјелима, у Рисан су доношена дјела Доситеја Обрадовића,²³ Јоакима Вујића,²⁴ Стерије Поповића²⁵ и многих других српских књижевника, што свједочи да је Рисан имао потребе за потврђивањем свога идентитета и у области национално-културног стварања. Цијела библиотека србуља различите провенијенције по рисанским црквама, само је доказ више овом тврђењу. Посебно поглавље у култури и просвјети града чине куће богатих помораца, трговаца и богаташа.²⁶ То су прави мали културни центри свога времена: саграђене су од тесаног камена, са богатим намјештајем из Беча, Трста, Венеције и других великих центара европске цивилизације, са књигама и модним часописима, са иконама и сликама из цијелога свијета. Рисан је представљао једну од последњих и свијетлих тачака великог и мирног културног и трговачког коридора, који се протеже од Рисна преко Леденица, Кривошија, Грахова, све до Никшића на једну односно Требиња и Херцеговине на другу страну. Изгледа да су прастари путеви античког свијета одређивали основне линије овога коридора.

Захваљујући великом приливу становиштва, које је углавном бјежало од турског геноцида и доносило сталну етничку свјезину и жељу за национално-културним афирмацијом, град је убрзо добио изглед једног великог трговачко-ратничког центра великог броја сродника. „Рисан у крајини“ био је град на тремећи, са огромном већином православног становништва.²⁷ У овом граду су истовремено живјели црногорски, херцеговачки и рисански хајдуци и ускоци, због којих је још Ве-

²³ У приватној библиотеци рисанског грађанина Тома Аврамовића налазе се најстарија издања Доситејевих дјела.

²⁴ У истој библиотеци Тома Аврамовића, налази се и дјело Јоакима Вујића „Крешталица“, које је превео 1813. године и приказао га као прву представу свјетовног позоришта у Срба, у Пешти (12/24. августа 1813) — чиме је започело позоришно стварање у Срба.

²⁵ У истој библиотеци, коју је наслиједио од предака, налази се и чувена Стеријина комедија „Кир Јања“, са бројним записима и „штриховима“, што омогућава претпоставку да је било и приказивано у Рисну, или је ријеч о дјелу које је приказивано у Котору у оквиру друштва „Јединство“, у коме је значајну улогу играо В. Поповић као оснивач и организатор рада.

²⁶ Ријеч је о кућама већег броја богатих рисанских породица; као што су: Властелиновић, Бурковићи, Бјеладиновићи, Катурини, Папренице, Поповићи, Баговићи, Дробњаковићи, Петковићи, Беловићи, Јовановићи, Ивелићи, Буковићи, Калуђеровићи, Драгичевићи, Колумбарићи, Николићи, Сундечићи, Видаковићи и други.

²⁷ Вук Караџић. Етнографски списи. Бока которска. Стр. 257. — „Истина да у Рисну нема до само једна кућа закона Римскога, али је опет уз Грчку цркву с десне стране призидан Римски олтар, у који се не може друкчије ући него на црквена врата, и ту сваке недјеље и празника долази Римски поп из Пераста, те прије Грчке службе служи службу по своме закону.“

неција под Рисном држала велику топовњачу одржавајући свој ред.²⁸ Затим, ту су били и аустријски жбири и шпијуни који су пратили хајдуке и харамбаше, а ови опет идентификовали Рисан са дијелом своје слободне територије. Рисан је заиста био на тремећи и без иједне меће, јер су све границе и препреке биле депласиране јединственим циљевима самог становништва. Рисан је увијек био слободан простор који је требало знати свакога дана поново освојити и тачно на вријеме напуштати. Град никада није имао заштитне зидине, али је зато свака кућа била мала тврђава, закапијана и пуна оружја.

Тај и такав Рисан је омогућио Вуку Караџићу и његовим помагачима и сарадницима из Рисна и других мјеста, а посебно Вуколају Поповићу и Вуку Врчевићу, да у свако доба захвате у живо врело народног стварања, у живу матицу сложеног живота једне мало познате „крајине” између бокешке птомине и црногорског краса.

Вук Караџић је са својом борбом за признавање народног језика као књижевног језика, са својим реформама правописа, са својим отпорима религији, мрачњаштву и тиранији — био онај прави јунак из бајке. Чињеница да је родом био из Петњице, дакле „нашијенац”, и да је био устаник и борац српског устанка, још више је приближила његово дјело народу из којег је потекао. Он је у први план свога стварања ставио непомућену љепоту народног говора и народног стваралаштва откривајући нама и Европи величину и снагу народног генија.

У вријеме сарадње наша три Вука упоредо се одвијала тешка и сложена борба за опстанак, посебно у оквирима Османлијског Царства, затим борбе за реформу правописа на вуковским основама и борба за очување националног и културног идентитета.

Рисански пазар био је сусретиште и мјесто размјене материјалних и духовних добара. Мјесто тајних договарања, размјене писама, порука. Мјесто гдје су се доносиле одсјечене турске главе²⁹ (касније носеви с брцима³⁰ и на крају само једно уво³¹), заједно са дивним јуначким пјесмама испјеваним непосредно послје битака — а које су се одиграле прије дан-

²⁸ Т. Борђевић, наведено дјело, стр. 8.

²⁹ Јунаштво и пobjеда су потврђивани одсијецањем турских глава, оне су као трофеји ношене и показиване и на пазару у Рисну. — В. Поповић обавјештава Караџића да је Његош тек у јесен 1850. прекинуо ту традицију и побацао главе са куле.

³⁰ В. Поповић пише Вуку (3. маја 1858) о страшном боју на Грахову: „На Турској страни колико је погинуло Турака незна се. Ма на броју има турскијех носова с брцима, што су им Црногорци откидали преко 1000. . .” ово свједочи да се више не одсијецају главе него само носеви с брковима.

³¹ В. Поповић пише Вуку у Беч и, поред осталог, говори о подвигу Бањана против Турака али и о кршењу наредбе „да се више не сијеку главе ни носови, него десно уво за обиљежје”.

Валерио Теодор. Црногорац са херцеговачке границе, 1876.

-два, „пешест дана”, тако рећи јуче. Пјесме су пјевали исти они који су приметили бој, борили се и главе сјекли и пуни рана долазили на пазар доносећи главе као потврду свога јунаштва: пјевајући још од бојишта, па све до пазара. Ту су долазили код попа Вуколаја, Вука Поповића и уз гусле опјевали своје бојеве и освете, а он је то онако, с ногу, најчешће ноћу, записивао и сутрадан слао своме Вуку у Беч на печатање.

Рисан је са својим Вуковима и пјесницима-четовођама, харамбашама и борцима био једна својеврсна поетска радионица у којој су стихови писани прво јатаганом, леденицом, цефердаром и, наравно, великијем срцем јуначкијем — а затим исписиване пером Вука Поповића, или Вука Врчевића, на табацима царске хартије, и слате Вуку. Вуколај пише Вуку у Беч како је једва и на часак зауставио четовођу³² или харамбашу да му отпјева коју нову пјесму, а овај му испјева једну или двије па поће хитро опет уз брдо, остављајући Вуколаја да причека за остале пјесме, иако се никада није знало хоће ли се „појач” жив вратит да настави пјеванију. Врчевић пише како на Цетињу држи и храни једног ускока да би испјевао коју пјесму „али он се жури, и „омаче му”, са обећањем да ће опет доћи.³³

Овај јединствени лов на пјесме и пјеснике треба упамтити и изучити, јер је вриједан сваке пажње и труда. То је симбиоза људског слободарског и умјетничког стварања. То ће се поновити у нас, најприје у првом свјетском рату (1912—1918), а посебно у народноослободилачком рату (1941—1945) у коме се једино и могло поново пјевати „Нека буде што бити не може”.

Покушаћемо да у најкраћим цртама прикажемо предани сакупљачки рад Вука Поповића и Вука Врчевића, из Рисна, за потребе Вука Карацића, и да, макар дјелимично, утврдимо њихов допринос Вуковој језичкој и културној реформи.

У ту сврху послужимо се VI и VII књигом Вукове преписке, акцентујући оне дијелове из писама који најбоље приказују њихов мукотрпан и разноврсан рад, без којег би и Вуково дјело било примјетно сиромашније.

Прво писмо Вуку Карацићу написао је Вук Поповић 9. јуна 1835. године и упутио га из Стањевића у Котор, и то не поштом него „по Манди”. Писмо има свега двије простопроширене реченице, и уз писмо шаље и осољену јаребицу. Адресирано је: „Благородному и Високоученому Г-дну доктору Вуколају Карацићу у Котору”, а потписано је са „покорњејши слуга Вуколај Поповић”. И преобраћање Вукова имена у Вуколај и слање јаребице више говори о Вуку Карацићу који је у најкраћем времену створио пријатну интимну атмосферу, али и о

³² В. Поповић, 71. писмо од 1. маја 1854.

³³ В. Врчевић, писмо 52, 20. август 1854.

Херцеговачке робље са својим малом силази у Рисан. Аутор непознат.

пријатељству које је створено на први поглед, по осјећању сродности, јер је исходило из заједничког коријења и потребе за сарадњом.

Вук Врчевић је своје прво писмо упутио Карацићу 14/2. јуна 1835. из Будве, на адресу: „Високоученому Господину Г. Вуку Стеф. Карацићу Философије Доктору. На Стањевиће, препоручено Г-дну Бакону Зецу у Поборе. „Карацић је на истом писму записао напомену: „одговорено из Котора 12. јуна 835”. Писмо је китњасто и заиста подсјећа на стил Јоакима Вујића и многе славено-србске списатеље.³⁴

Овај скромни почетак сарадње није наговјештавао тако интензиван рад; међутим, Карацић је процјенио да му је Бока изузетно значајна за даљи рад на реформи језика, а посебно за прикупљање разноврсне грађе, па је полагао, али вјешто и упорно, давао све теже задатке својим пријатељима из Рисна, које су они на најбољи начин извршавали. У неким радовима о Вуку Поповићу и Вуку Врчевићу, и њиховој сарадњи са Карацићем, постоји тенденција да се они прикажу као послужни сакупљачи који су скоро аутоматски испуњавали Вукове захтјеве, не схватајући у суштини смисао и крајње циљеве свога рада, чиме се поједностављује њихова улога и удио у цјелокупном епохалном Вуковом дјелу. Мислимо да су ствари много сложеније и да је ријеч о њиховом коауторству у великом Вуковом дјелу, што свакако треба, кроз критичко издање њихове преписке и дубљу анализу њиховога рада, и егзактно потврдити.

Од јуна 1835. почиње њихова преписка, иако је стварна сарадња почела већ 1834. године, када је Вук Карацић први пут посјетио Рисан и посебно се заинтересовао за србуље из рисанских цркава. Те године почиње интензивно прикупљање и слање народних умотворина и пуни сандучићи, сандуци и „ковчежићи” пјесама, приповједака, тужбалица, србуља, списа, информација и ђаконија, путују из Рисна Будве и Котора за Беч — Вуку. Убрзо су успостављени најбољи путеви и почела сарадња, размјена и трговина између Карацића и његових Вукова из Рисна.³⁵

У 11. писму Карацићу, Поповић пише: „Пошто сам начисто преписао у десетак табака, оно што сам за вас био скупио, тадар сам 12. ком. Србуља добро увезао, и на узле мој печат метнуо, и све у једном сандучићу сложио...”. Овога пута успјех у прикупљању србуља постигнут је размјеном књига које је Вук послао из Беча, зато Поповић наставља: „... да-

³⁴ Радмила Пешић. Вук Врчевић. Београд 1967, стр. 44.

³⁵ Прве пошиљке В. Поповића и В. Врчевића ишле су за Беч преко Ј. Гагића, руског конзула у Дубровнику, и Руса Попова, и других појединаца, па пошто су неке загубљене, Вук је одлучио да све пошиљке иду преко Владисављевића у Трсту, па за Беч.

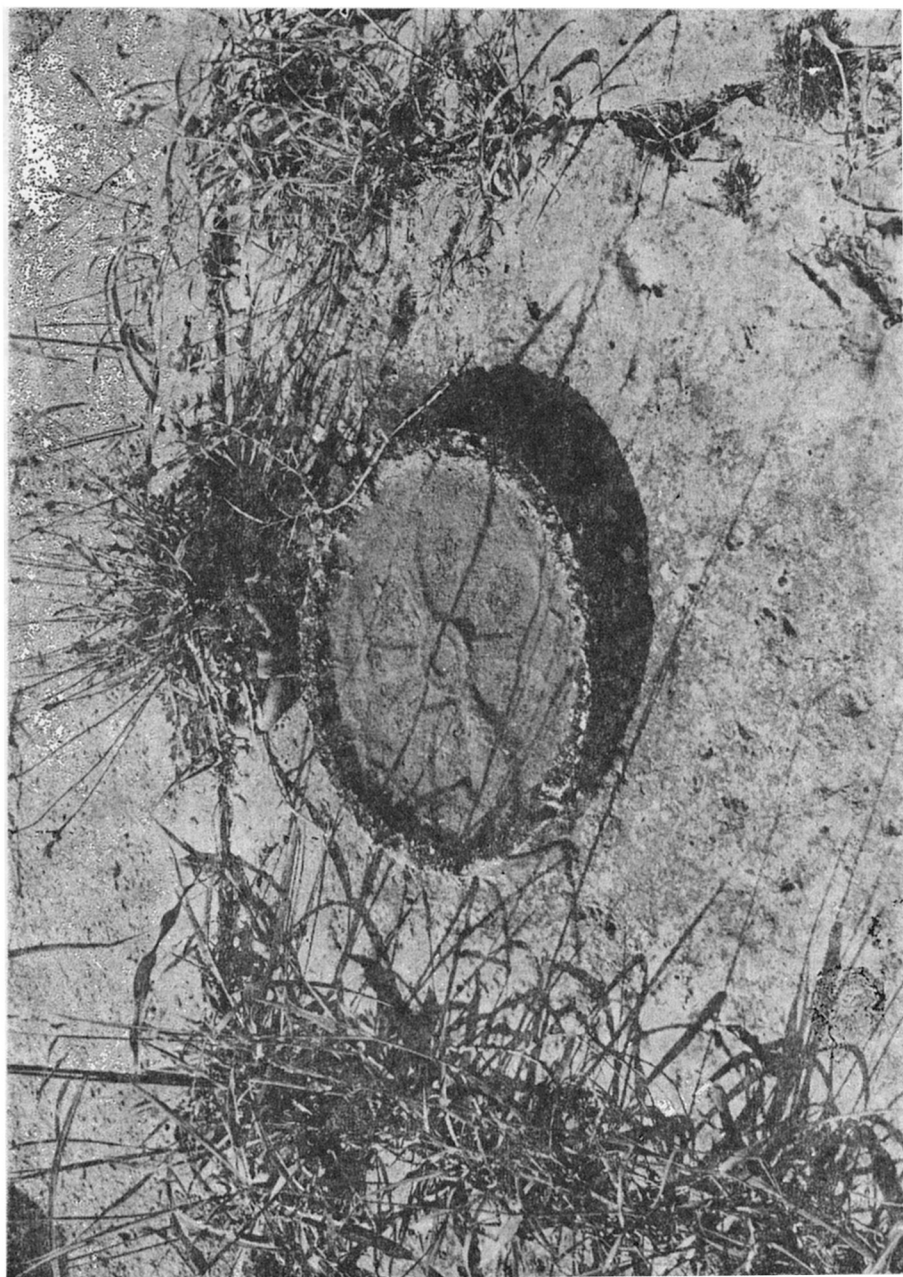
кле мој Г-дине кад желите имати и у напријед овакиј књига, и за њих давати славенскијех, пошљите ми колико видите од ови: Буквара, Часловаца, Псалтира, Јеванђелија и Апостола у једно и на особ, Службеника, Требника, Пасхалија, Миинеју обшту, који Катихисис и Историјицу за дјецу; јербо не само што ћу ове давати у промјену онијех, него и за добру плату продаваћу, само ви мени пишите цијену, да се знам владати, пошто сам по све кратак у трговини..." У истом писму жали се Вуку да му је један пријатељ са Цетиња обећао послати неколико јуначкије пјесама, али да их није могао послати јер су „нове јуначке пјесме под управом Господаревом. Жао ми је с једне стране ово било чути, јербо се нијесам надао, будући да сам и ја њему доста услуга учинио". Било би интересантно дознати какве је услуге Поповић учинио Његошу.

Врчевић је из Будве слао све што би му Вук затражио, али је сакупио и много више и много разноврснијих предмета који Вука у том тренутку нису интересовали. Прикупио је и пјесме и приповјетке, сујевјерја, поскочице, народне обичаје, архивске документе и, наравно, србуље. Изгледа да је у једном тренутку посумњао у оправданост слања свих тих предмета, посебно србуља, Вуку, па му у 15. писму пише: „Што је јошт за мене мало стидно, да су мене многа нека овдашња лица, нашег и римског закона с разлогом укорили, говорећи ми да нечиним поштено што Боку од овакије дрјевности чистим, али сам свакоме одговорио, т.ј. да до 20. година или мало више, и ово мало што их је пропало би, и да идү ове књиге ћеће као светиња чуване бити, и користовати народњи ум." То заиста може бити и истинско осјећање гриже савјести, али може бити и преувеличано приказивање опасности под којима ради, како би имао право да затражи више новаца за откуп. Шаље Вуку „25 јуначкије пјесана" и открива нам поријекло пјевача: „Ўздам се да ћу јошт коју скупити, али није пустога времена ни за мене који пишем ни за појача који о куки и мотики живи". Пјевачи су и овдје били људи из народа, талентовани пјесници и ствараоци. Он додаје: „У неђељу чекам једнога подгоричанина (пушкар, стоји у Будву) јер сам чуо да много пјесана умије великије и малије". И пошто је сакупио преко 400 имена мушких и женски „којих у Бога нема" — предлаже Вуку да изда „Имењак Србски".

У међувремену Поповић је проширио мрежу сарадника преко којих прикупио србуље, јуначке и друге пјесме. У 12. писму обавјештава Вука да је преко брата прикупио 12 србуља, али да се договорио с једним трговцем „чак из Скопља близу Косова", да му преко Скадра пошаље неке србуље, а „за боље памћење" поклонио му је III част Вукових народних пјесама. Трговац га је већ из Скадра поздравио и обећао „дио товар и то на мој образ, да будемо у овој трговини ортаци".

Надгробна плоча са рисанског гробља. Снимио А. Ујес.

Надгробна плоча са рисанског гробља. Снимио А. Ујес.

Прикупљање србуља постало је уносна трговина: тражени су нови људи-сарадници, прикупљачи, ортаци, нова скровишта, нове технике прикупљања. Неки су сакупљачи преко ове врсте трговине постали одлични трговци (случај Ђака из Рисна и Јокице Кусовца).³⁶ У 13. писму Поповић обавјештава Вука: „И ја сам за вас скупио 20 јуначкије Ерцегов. и преко 100 жен: пјесама. Сувише Србуља печатани, два требника, 1 полустав, 2 молитвеника, 1 октоих, и троид постни, 2 јеванђелија, 2 псалтира, 1 хиротонију, 2 минеја, 1 пентикостар, 1 службеник у све комада 16 и около 200 пословица...” Већ ово представља цијелу малу збирку народних умотворина и србуља од 336 предмета. Поповић додаје у истом писму: „У истом сандучићу метнуо сам у једном завезају под печатом све пјесме, пјесмице, пословице, и документе. Од женскије пјесама фалиће по обећању моме до пуне стотине пет, шест; јербо нијесам имао времена преписати их, као ни јаукалице за старце и старице. А к јуначкијем додао сам сувише једну, од Смаилаге Ченгића, која ми је тек синоћ су 7. новије из Грахова³⁷ приспјела, и одмах сам је преписао; а ове остале с другијем слањем примићете”. Ово писмо указује на начин рада и прикупљања, на карактеристике те Вуколајеве поетске радионице у Рисну. Он у свако доба дана и ноћи, али више ноћу, добија пјеваче, који ту пред њим, уз гусле отпјевају пјесме, а он их забиљежи, и још исте ноћи преписује, да би их сутра изјутра послао „пароходом” у Беч Вуку. До Вука пјесме се још нијесу ни осушиле, а јака рисанских гусала могла се чути из сваког Вуколајевог сандука или ковчежића, који је путовао из Рисна до Беча.

У писму од 26. 1. 1847. године Поповић пише Вуку: „Јучер ми приспје из Херцеговине десетак јуначкијех пјесама, између њих наћем и ову од Смаилаге, и држећи је за лијепу и од другијех побољу, шиљем вам је с поштом зато: да уграби и запреми мјесто у вашој књиги, онијема првима што сам их вама већ послао о истоме Смаилаги”. Ово говори о Поповићу не само као обичном сакупљачу и организатору прикупљања него и његовим естетским назорима, о једној врсти коауторства. Требало би посебном експертизмом утврдити колико је пјесама, приповједака, пословица и тужбалица Вук штампао без

³⁶ В. Поповић се жали Вуку (14. 5. 1855) како приучи људе сакупљању србуља па се они одају трговини („Тако исто и онај Ђак тражећи про планине Србуље, научио се трговати и у друге ствари, па већ нити мисли за манастир, ни за калуђерство, нити за онај мој посао, као што је прије.”)

³⁷ Из Грахова је В. Поповић често добијао пјесме и србуље и друге умотворине. Из Грахова је и Буро Милутиновић (1770—1844), који је као слијепи гуслар, у посебној остави у гуслама, у току првог српског устанка преносио поруке св. Петра са Цетиња. Он је постао и „први књигопродавац и сакупљач претплатника у Београду и Србији”. (Љ. Дурковић, Србијанско-црногорска сарадња 1830—1851, Београд, САН, стр. 119—120). О њему говори и В. Караџић као о најбољем ђаку Велике школе у Београду, око 1809. године (Српске народне пјесме IV књига, стр. 369).

икаквог поправљања, јер је имао поверење у своје сараднике из Рисана, не само када је реч о вјеродостојности биљежења него правог и доброг избора пјесме међу другим бројним пјесмама на исту тему.

Врчевић обавјештава Вука да ће му ускоро послати „39 пјесана јуначкије које сам сакупио а 50 малије женскије, које се нијесу још до сада наштампавале”. У писму од 29. авг. 1846. Врчевић шаље Вуку пун сандук србуља и списак са цијенама и другим подацима. То је велик списак са 25 наслова. Ове србуље углавном су писане руком и припадају периоду од 1449. до 1554 године. Свака од ових књига представља посебну ријеткост у ствари, то је цијела библиотека раритета која ће преко Вука Караџића прећи у власништво бројних властелинских, књажевских, дворских и других библиотека и збирки, чије ћемо власнике и препродавце још дуго дешифровати и откривати, као што то чини др Јевто Миловић.³⁸

У свом 18. писму Поповић нам даје значајну информацију, утолико вреднију што нам је даје један свештеник, катихета и прота: „примио сам 12. ком. Н. Завјета и свакоме сам по наредби вашој своје дао. Превод ми се много добро допада, и има се допасти свакоме коме је на мјесто мозак. Познао сам да ће бити од велике користи народу нашем. Дјечици мојој, више пута у вечер станем пред њима оно читати, а они се убеће и с великом вољом слушају говорећи: За Бога тата, лијепо ли је то, ми то све разумијемо, а у цркви не можемо ништа”. Овај податак је, вјероватно, једна од највећих похвала Вуковом преводу Новог Завјета. У насатвку писма Поповић саопштава Вуку, онако успут: „Послије 96 година дигнусмо једва у новембру месецу олтар Латински из наше цркве С. Петра у Рисну. Сад смо и ми и они у повољнијој слободи”.³⁹

Док је Поповић на ситно трговао са Вуком, не гледајући много на личну корист, јер је знао да ће га Вук достојно наградити, дотле је немирни и пустоловни Врчевић припремио велики план како ће по херцеговачким манастирима прикупити што већи број србуља. Он у априлу 1847. године шаље овај план Вуку, са напоменом да је добио одсуство и нашао замјену (као наставник у школи), додајући: „... и ја сам готов душом и тјелом, но знади те да се оће за сада трошак као што вам јављам

1. За човека и коња пратиоце од кад кренем доклен се вратим, мислим да ћу моћ наћ с фиорином на дан; и то треба ми наћи човје-

³⁸ Јевто Миловић. Штампане и рукописне књиге које је Вук сакупио у Црној Гори и записи у тим књигама. Научни скуп Вук и Црна Гора, Титоград април 1987.

³⁹ Рисански случај са два олтара у једној цркви није усамљен али он означава висок степен толеранције и заједништва у вријеме када је у Рисну живјела само једна католичка породица.

ка од куће Огњеновића, иначе ризично би мојој глави било, и који зна и познат је кроз сву Ерцеговину, у два мјесеца (мећем) дана	ф.	60
2. Дара појачима, слијепцима и бабама	ф.	10
3. Чоекү, коњу и мене хране по 40 кр. на дан чини	ф.	40
4. За контүмацију у Дүбровник, храну и другије трошака	ф.	11,26
5. Параплову из Дүбровника до Котора у треће мјесто	ф.	1
6. Чоекү који би остану мјесто мене за учитеља писара у Грбљу по 15 ф.	ф.	30
7. Везиру и паши дара, као што су ме свјетовали, оће се најмање	ф.	4

то чини у све ф. 156,26

Ово је мој Г-дне Вуче! без чега се не може кренути за Херцеговину, и бог да би дао да ми се о овоме могло пасати, а што бих мање потрошио то би вашој, а и мојој ћеси заштедио". Ми не знамо шта му је Вук одговорио, али из преписке видимо да је питао Поповића шта мисли о овоме; међутим, овај није био одушевљен тим Врчевићевим караваном.⁴⁰

Карацић је скоро заборавио на Врчевића, али га зато Врчевић својим писмом (14/26. јун 1847) подсећа: „Ако сте виј мене заборавили, ја нијесам вас, нитићу доклен ми црна земља не буде очи затворити: ја сам вам прикупипо и у чисто по азбүки ставио 807 пословица у које надам се да ће бити више од 300 које су у вашим печатане; 440 загонетака с дојдућим доказом шта значи; 170 смијешниј приповједака које до сада није напечатане нијесу биле; 320 заклетави изван бога и светијех; 400 имена којијех у бога нема (идеалниј); 94 пјеснице приморскиј свадба ћевојчиниј и младожењи, и 32 Србүље". Овакве богате дарове Врчевић шаље Вүку послпје какве оштрије препирке, или када жели да му докаже да само он може да прикупи највриједније ствари са својих терена. Ваљда је хтио да докаже оправданост приједлога за караванско прикупљање народних умотворина и србүља по Херцеговини, јер када оволико може да скупи у Боки и непосредној околини — колико би тек прикупио по Херцеговини. Без обзира на разлоге што је послао Вүку овако драгоцјену пошиљку од 2 563 артефакта, Врчевић се овдје показује као највјештији Вүков прикупљач и организатор прикупљања, а Бока са ближом околином као непресүшни извор народног стваралаштва. На крају писма, сав срећан што му се родио син, хвали се Вүку и каже: „Миј овамо (који смо

⁴⁰ В. Поповић пише Вүку (17. 10. 1853) да би требало да он (Поповић) крене кроз херцеговачке манастире и донесе србүље и др. чиме открива жељу да предухитри Врчевића.

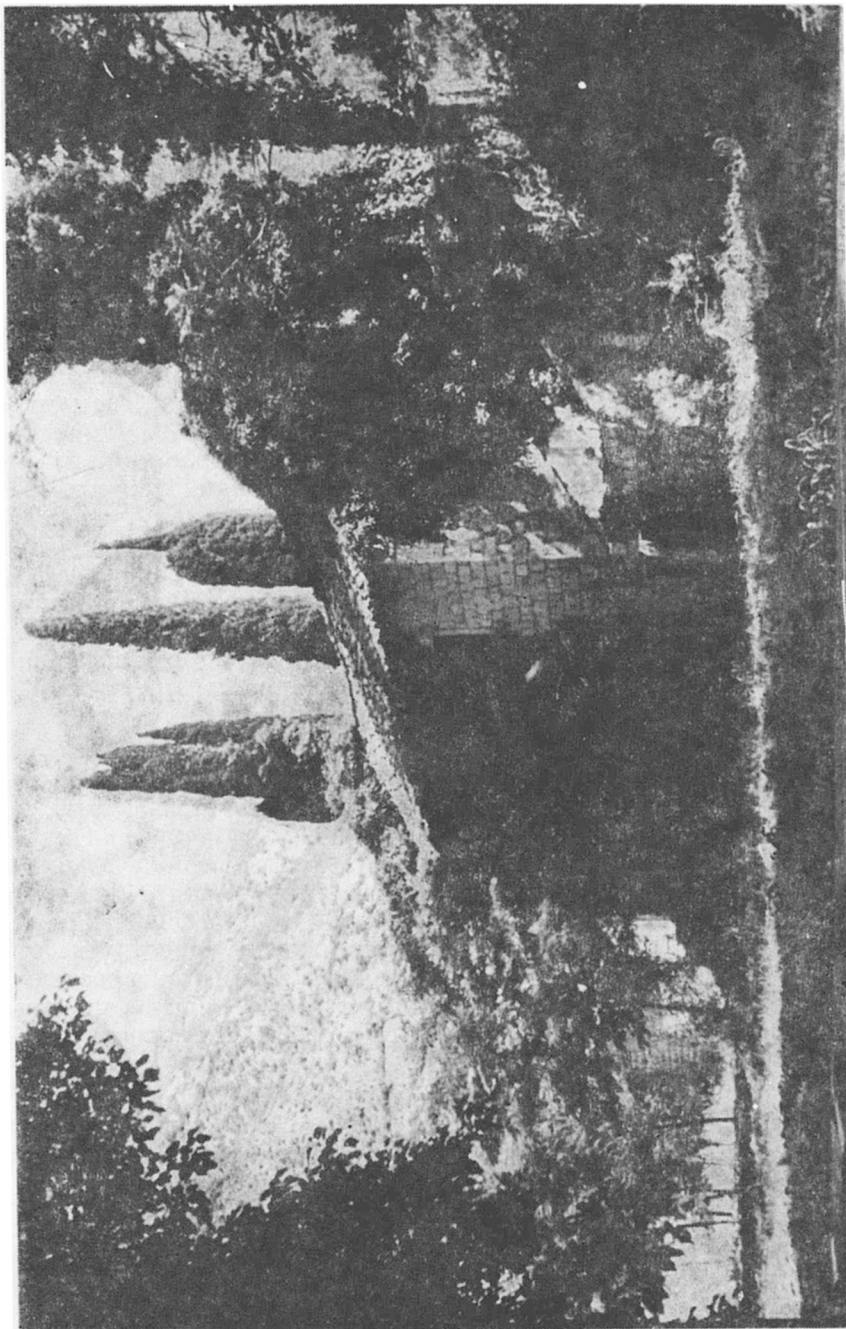
назови ваши подражатељи) боримо се јавно и тајно против некиј дрвени главах што вам куде Нови Завјет. Видим да свијет о вама и зла и добра пише; за прве не ћете бити прави Вук ако им неодјекнете онако као што ви знате и умијете, а за потоња сваки се ваш Вучић дичи и дичиће се но не толико доклен сте живи но кад већ починете и док покојни не будете, па бог зна до колика вијека". Врчевић је осјећао величину и дубину Вукове реформе и он пророчански предвиђа његову дугу славу у нашем народу, до у слиједећа бројна покољења. Врчевић овдје скреће Вуку пажњу и на чињеницу да су Французи понијели многе књиге, документа и архивалије, што нас упућује на трагање по француским архивама бивше Илирије, којој је припадала и Бока которска.

У 25. писму Врчевић шаље Вуку 41 србуљу, са списком и подацима. То је импозантан списак (уствари, цијели један музеј старе књиге), ту су и: Житије св. Саве од попа Рада Јанковића, Псалтир писан 7100 (од створења свијета), Сборник печатан од Божидара Вуковића у Млечима, Требници, Царуље, Јеванђеља, Триод пос, Собраније госпоцкиј празничниј тропара, Молитвеници рукописни, Литургија печатана у Италији од Буре Љубовића из 1527, Пентикостар рукописни, Мјасецослов, Осмогласник и друге књиге и раритети. Наравно, ни овога пута Врчевић не пропушта да подсјети Вука на свој херцеговачки караван. Врчевић је послао Вуку и већи број приповједака, али изгледа да се Вук није о њима најбоље изразио, па му Врчевић, увријеђен, додаје: „Те приповједке, с вашим временом, кад вам ништа не ваљају, пошаљите ми под печатом, молим вас”.⁴¹

У 32. писму Врчевић каже: „Човјек којега сам шиљао у Херцеговину ради Србуља, врати се битиће један мјесец дана, и јавља ми да у Манастир Косијерево има цијела једна соба старије Србуља под кључ; да у Никшић (ће је глава попа Марка) у некаква попа има 15—20; и у Манастир Подострочки има около 30, а сувише код много попова гђе гђе која". Овдје је, у том тренутку, све било повезано у једну чудесну спрегу, у којој је било логично да мртва глава попа Марка, коју су преотели од Турака, лежи заједно са црквеним књигама, а да ће чувену тужбалицу о попу Марку добити Вук усред Беча непосредно послије погибије.

Када је ријеч о одсијецању глава, Вуколај Поповић пише Караџићу (31. писмо, Котор 28. окт. 1850) о Његошевој одлуци: „Неприма више ни главе турске ни оружје — ту скорице кад су му донијели једну Нишићку, одговорио им је: „нити ћу више глава ни оружја”, чинио је и оне побацати с Кулине, да не стоје на углед. — И ово му је паметно". Моли Вука да му по-

⁴¹ В. Врчевић ће касније, послјије Караџићеве смрти, штампати своје Српске народне приповијетке, понајвише кратке и шaljиве. На свијет издало Српско учено друштво. Београд 1868.

*Зграда при гробљу за коју се претпоставља да је била стара школа
или сликарска радионица. Снимио А. Ујес.*

шаје књиге за дјецу и граматике и каже: „...јер смо сиротни и пријекорни без добре српске граматике. Истина је да их имамо на Славено-Српско-Руско-Бодулско-Бугарском језику доста, али су нас ове више с правог мозга сврнуле и у језику заплеле, неголи обавијестиле и управиле”.

Врчевић шаље Вуку србуље, архивалије, документе, историјске списе и другу грађу. Ту се налазе драгоцени документи о Котору, Будви, Паштровићима, Грбљу, Црној Гори, Млечима итд. Опет је пун један сандук који из Котора одлази за Трст, па у Беч.

Поповић пише Вуку: „Мили Имењаче и пријатељу (27. јун 1853) ви сте мене с књигама и иконама учинили готово трговцем, и сад попови говоре: нико срећни(ји) од попа Вука!”. Шаље му 21 србуљу и списак руских⁴² књига које је давао у замјену за србуље. И напомиње: „Ја сам мислио да и већ и нема код нас Србуља, ма док чуше за ове књиге московске, да су ми дошле, почеше ми их доносити”. Руски утицај на Црну Гору свакако је имао свој одраз и у области религије, културе и просвете. Он има свој посебан коријен у Рисну.

Посебно поглавље чини трговина иконама које Караџић шаље Поповићу и Врчевићу. Изгледа да је у Бечу створена посебна радионица за израду икона за наше крајеве, на чијем је челу стајао Анастас Јовановић, познати сликар. Вјероватно да су свој удио у томе имали и Вук, а можда и Мина. Поповић се жали Вуку на начин израде икона, које му шаље из Беча, на тамне боје икона и, пишући цијели мали трактат о иконама и њиховом мјесту у породичном животу Ришњана,⁴³ залаже се да се на том пољу не праве неке иновације јер их грађани не прихватају и каже: „...јер да су ови свеци били на продају код иког другог, не бише наши људи у њих вјеру имали, нити би мислили да су они ришњански и Божији угодници... Трсио сам свијех, и можете ми послати опет у истом овом сандуку онолико различнијех, само Христови и Богородичини, Никола с митром, и Борба на коњма нек буде више комада, и боја радите нек буде отворенија, јер на овијем бјеше мало тминава. За ову добит од икона учините ви како је право, ја подписујем”. Захваљује Вуку што је одобрио да се неке књиге црквене подијеле бесплатно поповима, додајући: „...јер су сасвијем без њих сиротне и цркве и попови. Виђа сам при погребу ће по три попа из једног требника читају опијело!” Поповић је бацио око на једну велику србуљу у Леденичкој цркви и каже Вуку: „Кад

⁴² Још 1698. год. руски проф. Петар А. Толстој, послје посјете Рисну записао је: „У поменутој православној цркви има неколико црквених књига московске штампе, а тако исто и светих икона с московским писмом; иконе и књиге доносе из Москве Грци”.

⁴³ Љубомир Никић. Анастас Јовановић и рисански свештеник Вук Поповић. Историски записи, год. VII, књига X, 1, Цетинје 1954. Брани Анастаса од Поповићевић пријекора, мада без дубљих разлога.

Спомен-плоча са јавне чесме на рисанској пијаци, коју су подигли
Батовићи 1791. године. Снимио А. Ујес.

примим од вас тестаменту, или само Јеванђелије одмах ћу дати у Леденичку цркву, за ону велику Србуљу (Јеванђелије). Леденични 46 кућах имају двије цркве,⁴⁴ а у њима немају ни једне друге књиге, осим ове једне србуље”.

Прије свега, овдје се намеће потреба да се као посебна тема обради сликарска радионица Анастаса Јовановића у Бечу и њен утицај на ове крајеве, у којима је до скоро сликарска школа Рафаиловића-Димитријевића имала доминантан положај. Бечка школа је прекрила иконама Боку, Црну Гору, Херцеговину, Далмацију, Хрватску и друге крајеве и заслужује посебну пажњу.

Поповић и даље неуморно прикупља и шаље србуље, и јавља се поново Вуку: „Прикупио сам опет око 25 комада (србуља), и до Господина дневи причекаћу попа Кусовца...”, а мало даље наставља: „Ови Ришњанин: Гатовић — оградио је овога љета кућу добру, а стекао лијепу младу, па је рад имати и те лијепе иконе, нек му је све ново.⁴⁵ Пошљите ми од онијех другијех икона ако има готови: 10 Богородица и по толико Никола и Борбија, и то по 5 већијех и по 5 мањијех. Приметните и по 4 с. Сава, с. Илија и с. Јована...”

Изгледа да су Караџићу највише требале србуље, које су имале велику пробу у културном свијету Беча и Европе, па је он, сигурно, највише и инсистирао на њиховом прикупљању. Поповић му убрзо шаље 29 „добријех србуља, што сам их ја набавио...” Ово подвлачење чињенице да их је он набавио, означава онај стални такмичарски однос са Врчевићем.

Поповић шаље из Рисна два сандука књига и Ђаконија (1853), и пита га пријатељски: „Хоћете ли да вам пошљем мало наше проглашене каштрадине т.ј. неколико сувијех бедрица, печеница, Ђевеница, сланињача, бумбара, покркаља и пендевиша? Попадија моја каже: да сте ви једном одавна у нас, овога радо јели с купусом”. У оном другом, мањем сандуку су разне Ђаконије и „100 литара добријех смокава”. Вуколај поново шаље сандук пун србуља, преко 30 комада! Он описује садржај сандука: „У великом сандуку, метнуо сам око 36 шипака, једну пуну кутију сувијех смокава, и у једној Србуљи под Но. 6 једну за вас свилену нашу капу, која ће вам служити по соби, и лијепо ће вам стајати. Сувише метнуо сам двије моје домаће иконе, да их дате Молеру да ми их поправи и понови то вас молим. Све сам ја ово покрио сједнијем аршином доброга сукна од вуне веладине...”, препоручујући Вуку да када буду подизали сандук на царини да им „који што од овога не опали”, јер се дешавало да нешто и покраду.

⁴⁴ В. Караџић. Бока которска, — каже о Леденицама да је то кнежиница са 40 кућа и 256 душа.

⁴⁵ Вјероватно је ријеч о кући Батовића, при ријечи, у којој се још чувају иконе купљене од Вуколаја Поповића.

Тако је Вуколај слао своје рисанске ковчежиће Вуку у Беч, пуне пјесама, србуља, шипака, каштрадине, скоранаца и других ђаконија, претварајући полако свога пријатеља у Ришњанина, јер Вук је већ имао безброј ријечи, пјесама, србуља, тужбалица и других народних умотворина из Рисна, упознао је рисанску трпезу, рисанско одијело (купио је за сина) и 1001 информацију коју су му из Рисна слали Поповић и Врчевић. И у овом писму Вуколај му шаље мали извјештај: „Новица Церовић, крвник Смаилагин, поштени и ваљани човјек, видећи поганлук велики на Цетињу, предиче јадник у Морачу, и тамо ће Бог да зна с ускоцима из великог свог добра, о јаду своје и туђему мислити и радити”. У 71. писму пише Вуку да је поп Кусовац сасвим прешао у трговце, иако је почео прво трговати србуљама, сада тргује воловима, бравима, великим и малим кожама, и не доноси више србуље. Поповић нам открива значајан податак о свом раду и каже: „И поп Драго Томановић не посла ми још ништа, а нема ни кад, јер је он Цуцки четовоћа. Један дан једва га ухватио у Рисну, те исписах лијепу пјесму о погибији Булека”. Он је прежао многе хајдуке, ускоке и четовоће, доводећи их у свој дом, гдје су му уз гусле пјевали, а он записивао и послије „на чисто” преписивао. Требало их је знати одабрати, затим наговорити, па их брзо и тачно записивати, како би коначно добили једну аутентичну пјесму, најчешће о догађају који се десило недавно, ту негдје иза брда.

У међувремену Вук се грдно наљутио на Врчевића због цјењкања око неких списа и србуља, па му је написао једно веома оштро писмо.⁴⁶ Наравно, није смио да га изгуби као сарадника, па му и даље нуди сарадњу, али у једном пријатељскијем облику, гдје би неповјерење било максимално искључено.

Врчевић му узвраћа кратко и увријебено, препоручујући му да свађу оставе времену, које ће показати ко је био у праву — и, за „утјеху”, хаље му 27 србуља! То је опет једна библиотека раритета која је преко Трста отпремљена у Беч (сандуцима). И Врчевић и Поповић морали су се служити истим методама приликом трагања за пјевачима. Он пише Вуку: „Ево вам уз ове још друге четири које ми је казао један Ускок Херцеговачки те је скоро добјегао, међу којим је и једна од ономлањског Жабљака. Ја сам био додавио овога Ускока да ми каже 10—15 са свим нови прелијепи пјесана, ранећи га и нешто плаћајући, пак ми се омаче говорећи да не може дуго стојати на Цетиње, него обећа ми да ће опет доћи (о мом трошку) по малој Госпи, докле ја се њему надам а виј мене”. Врчевић говори и о лијечењу србуља које је добио, све сквашене, у једној крошњи. Намјештао је листове, чистио и „у тијесак” метао да што љепше

⁴⁶ Караџић је оштро критиковао Врчевића због цјењкања, у свом писму од 3/15. јула 1853.

за Беч поћу. Он је добио намјештење у Задру,⁴⁷ гдје је наставио прикупљати грађу и умотворине, као и србуље. Шаљући неке документе Вуку, он му објашњава: „Ови стари рукописи мало мање него све уграбио сам као на силу неким Црногорцима кад су Омерпашине године фишке савијали и бог зна какви много љепши и важнији писама у фишке раздрли, од кише сагњело, и миши у гнијезда развукли”. Нуди Вуку 40—50 стидних приповједака и око 80—90 „стидни пјесница, које сам ја собом у глави из Боке донио . . .” (14. 11. 1858).

Поповић стално шаље по коју србуљу, пита Вука жели ли да му пошаље Живот Ускок-Каримана по пошти, са пјесмама и србуљама, или да још прикупи (7. нов. 1854). Објашњава Вуку своје „конте” са Анастасом Јовановићем за 136 икона које је продао! То је цијела продавница икона која је из Беча стигла у Рисан и која је распродата. То свједочи о економској снази града али и ближе околине. Саопштава Вуку да је нашао још 13 србуља и да је записао „шест добријех (пјесама), и о ваљаном јунаку Вуку Голубовићу, а радићу да још коју о њему испишем”. У 89. писму подсјећа Вука да је хтио да сину купи рисанско одијело,⁴⁸ па му потанко описује дио по дио, и пошто су то астрономске цијене, он га тјеша и наговара: „С овакијем обелом оћеван је сваки прави Ришњанин, који се побраја у нашему мјесту да је жив, и једном кад га начини трајему за вас вијек, и негине му никад онај динар, што је за њ потрошио, јер је све срма и чисто сребро”. Посебно је интересантно како поп Поповић прати културни развитак младежи и граћанства, посебно женског свијета у Рисну, и моли Вука да му пошаље „и онијех побожнијех књижица, из којих читају Госпоће свете молитве при литурђији, желио бих имати неколико комада, зашто су почеле и наше овамо младе домаћице и дјевојчице читати и сјећати се душе! или боље рећи: Цивилизације!” Ово је значајан податак за Рисан, јер он говори о праћењу моде и о еманципацији женског свијета, који у тим нашим пространствима ниј био посебно пажен и чуван. Сама употреба ријечи цивилизација представља новост у Поповићевој преписци, односно рјечнику.

У једном од ријетко сачуваних Караџићевих писама Поповићу (18/30. април 1859), Вук се интересује за имена мјеста, ријека, вода, за број становника и пушака. Моли Поповића да му опише Вука Голубова. Пита како пролазе Нови завјет и Славенске летурђије које му је послао. Каже да му је приповједао неки човјек „из Пљеваља” да негдје на Тари у пustom манастиру има „сила свакојаких Србуља, особито писанијех”. Каже да је

⁴⁷ Т. Борђевић, наведено дјело, стр. 18 утврђује да се већ 1. авг. 1855. Врчевић јавља Вуку као „чиновник при местној влади”.

⁴⁸ Вукови записи. Приредио В. Бурић, Београд 1964, стр. 62. Ту је и Вуков опис рисанске ношње.

тамо био Рус Гилфердинг⁴⁹ и потврдио све ово, и да би било добро да Поповић пође до тамо и покупи све остало, објашњавајући Поповићу: „... за нас би добро било и оно, што Рус није хтио понијети, а вама, као попу, слободно би било покупити све...” Подсјећа Поповића да је имао неке лијепе пјесме за њега, и опомиње га да их не изгуби. Вјечито радознали и радни Вук ништа не заборавља: ни продају својих дјела, ни прикупљање србуља, ни пјесме које су му обећане — иако је већ једном ногом у гробу.

Поповић му одговара на сва питања, а посебно га обавјештава да су Дробњаци, иначе Вукова постојбина, подијељени између Црне Горе и Турака и да је Петњица „ваша ћедовина са свијем остала у граници Књажевој”. Говори о похвалама и даровима које је књаз Данило дао и упутио Карацићима. Обавјештава Вука да је и он чуо да „у најви Вастојевићкој један је манастир: Бурђеви Ступови, грађа Немањића, у коме има много Србуља, што у смету леже и гњију, и ако му испане која прилика, препоручио сам му (монаху) да набави коју...”

Поповић је послао Вуку безбројна обавјештења о политичкој ситуацији и сукобима Херцеговаца и Црногораца са Турцима. Опис битке на Грахову мало је ремек-дјело Вуколаја приповједача. Он 3. маја 1861. пише Вуку како је руски конзул Безобразов покушао да спријечи игумана Косијеревског манастира Теодосија Мркојевића да се даље жали, па пошто није знао гдје да га нађе, прошао је кроз Грахово, био је и на Цетињу, и сашао је у Рисан, гдје на сред пијаце виђе војводу Анта из Грахова и сердара Паја и запита их за игумана, они рекоше да не знају гдје је, онда се он „на сред габеле пред свијеш Ришњанима пукне на њих с опорим ријечима зашто су били с Граховљанима и с Бањанима заједно у Дуги и оне Турке изсјекли. — Они му без иједног зазора одговоре слободно: „Били смо и сјекли смо и опет ћемо ако само Бог нам буде у помоћи! Кад ви Г. Конзуле у кога смо се највише уздали допустите злијем Турцима да нашу браћу сијеку на велику правду Божју, да нам харају куће, цркве и манастире, да нам јашу на силу наше све љепше и боље невјесте и ћевојке, и за све ове наше јаде колико се гођ пута тужна раја вама поплакала, никад зато нијесте главе обрнули, него вазда Турцима сте руку држали, и зато немајући данас ништа до пушке у руци, и робље у планину што умире од глади, бићемо се с Турцима и у напријед једнако овако, али док погинемо сви, али док нам с које гођ стране правда не дође”. Ово је Поповић све чуо из прве руке јер му је то приповједао лично војвода Анто, који му је показивао и предмете које је узео са Турака. У једном

⁴⁹ Гилфердинг Ал. Фјодорович (1831—1872), руски историчар, филолог и фолклориста. Био руски конзул у Босни, написао студију „Босна, Херцеговина и Стара Србија” (1859) и „Историја Срба и Бугара”.

каснијем писму (9. јули 1861) Поповић је обавјештава Вука о подвигу Бањана који су напали Турке и посјекли их, али и о наредби „да се више не сијеку главе ни носови, него десно уво за обиљежје...”

Врчевић је добио високо мјесто у аустријском конзулату у Требињу,⁵⁰ гдје је открио велики број пјевача и приповједача и Херцеговаца али и Турака, па је почео слати Вуку велике пакете пјесама, србуља, женских пјесама и приповједача. Он је одушевљен Требињем, и пише Вуку: „Ове горње до данас преписане пјесне пробране су од преко 100 чувени пјесана. Оне су чисто народње и јуначке, ни чувене по свијету камоли штампане” и наставља: „Овамо је расадник и од пјесана и од пјевача, но ако не умријех мало по мало преписиваћу бољу и бољу кад гоћ ми се прилика деси а вријеме допусти. Обично сам све ове по ноћи преписивао кад би ми појач дошао а преко дан нијесам могао. Осим труда има поћешто и трошка”. У том списку има 6384 стиха, додаје да има и 336 „малије пјесана женскије, т.ј. поскочица, кајда, сватовски, божитњи (осим напијалица)”. Од Врчевића из Требиња сазнајемо да је Вукова кћерка Мина поклонила Манастиру у Дужима велику Богородичину слику, односно икону, коју је Врчевић изложио прво у свом стану, а затим је предао калуђерима Манастира (8. јул 1863).

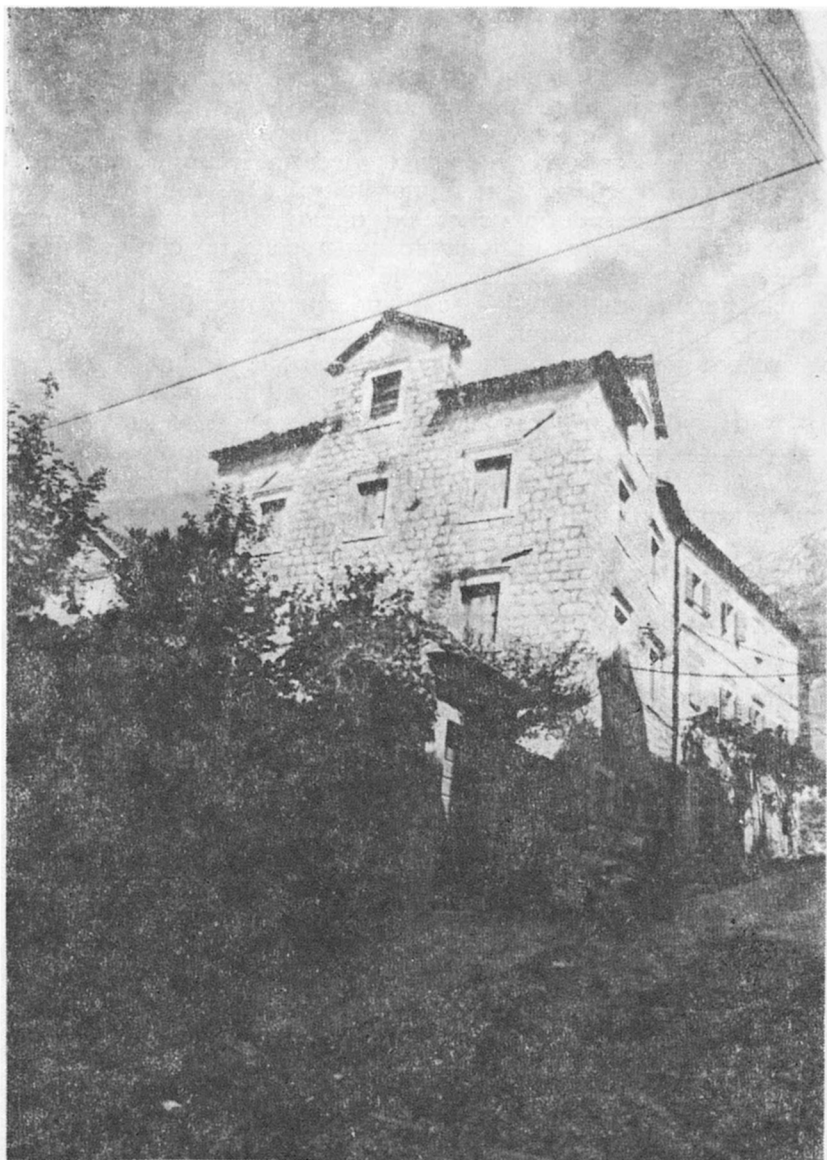
Писма Вукова из Рисна стизала су Караџићу у Беч, све до пред саму Караџићеву смрт. Ко зна да ли је могао све и да прочита.

Дјело Вукових сарадника Поповића и Врчевића дубоко је уграђено у Вукову језичку и културну реформу. Њихов допринос је наводио и сам Караџић, гдје год је осјећао да то треба. Његов утицај на њих био је огроман и плодотворан. Вуколај Поповић је постао врстан културни хроничар, приповједач, организатор културног живота.⁵¹ Сакупљач и сарадник на великом, епохалном дјелу. А Вук Врчевић је постао познати писац, етнолог, приповједач, оснивач прве драмске (позоришне) секције у Црној Гори⁵² и почасни члан Српског ученог друштва у

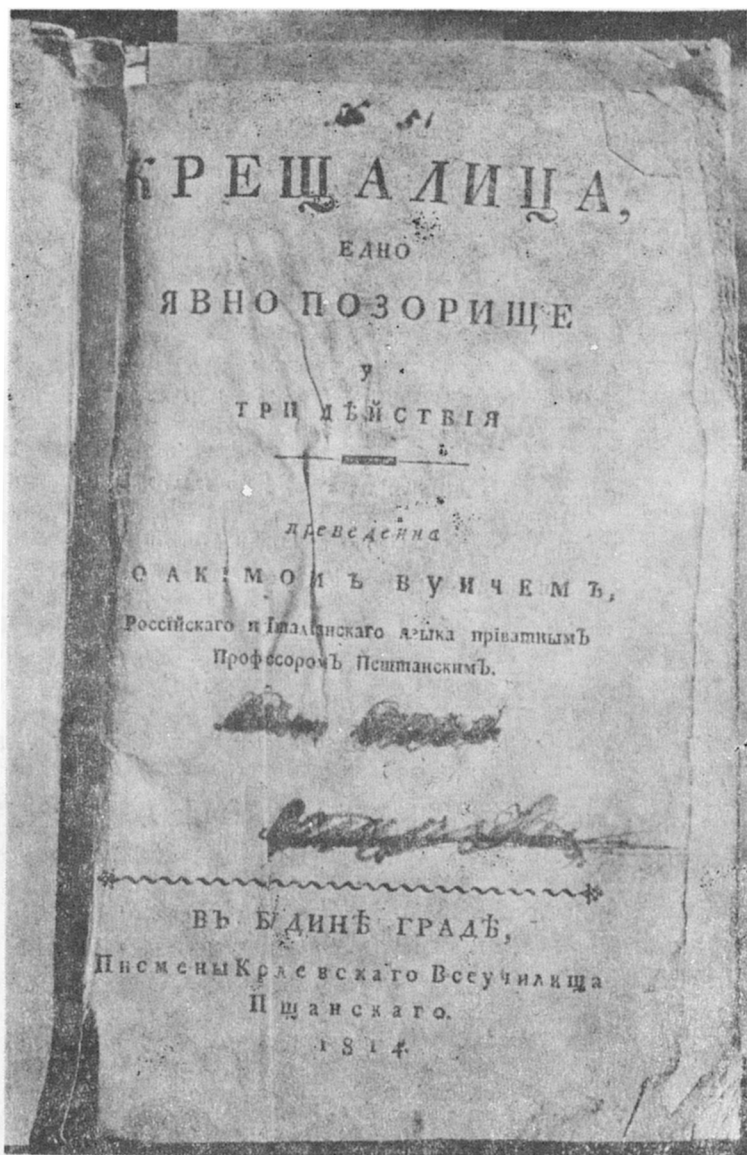
⁵⁰ Т. Борђевић, наведено дјело, стр. 19. — Утврђује да је Врчевић постао ц. кр. конзуларни агент у Требињу 1861. године.

⁵¹ В. Поповић је био свестран друштвени и културни радник. Један је од оснивача „Которског Србског Пјевачког Друштва” 1839. године у Котору (Јединство), вјероватно је оснивач Библиотеке Општества Рисанског у Рисну 1835. године, он је и члан Банове „Тајне агенције” 1848. год. у Котору.

⁵² Душан Вуксан. Аустријске власти према владичином „Горском вијенцу”. Часопис „Живот и рад”, 1929. Он оvdје означава Врчевића као оснивача прве позоришне дружине у Црној Гори, 1850. године, јер вјерује да је он организовао представу „Горског вијенца”, коју аустријске власти из Котора нијесу одобриле за јавно приказивање (1851).

Кућа Батовића у којој су се окупљали Ришњани на игру, пјевање и позоришне представе. Снимио А. Ујес.

Насловна страна „Крешталице“, драмског дјела Јоакима Вујића, из библиотеке Тома Аврамовића у Рисну.

Београду.⁵³ Они су кроз Вуков народни универзитет израсли у значајне личности свога времена.

Ми ћемо се овдје, у најкраћим цртама, осврнути на још једног Вучића, поријеклом из Рисна, који ће такође дати врн један допринос Вуковој реформи, али на пољу позоришног и музичког стварања. Ријеч је о Николи Бурковићу, сину Стефана и Марије Бурковић из Рисна, рођеном у Трсту 8/20. маја 1812. године.⁵⁴

Никола Бурковић (1812—1875) рођен је и школован у Трсту, гдје је са породицом остао до 1826. године. Он ће се приближити позоришту и постаће прво музичар, изгледа први композитор у Срба,⁵⁵ а затим ће се предати позоришном раду. Основаће у Панчеву позоришно друштво, које ће професионализовати одласком у Београд, на позив Београдског читалишта, уз свесрдну помоћ Стерије Јована Поповића. У Београду ће бити управник „Театра код Јелена”, који ће бити једино позориште Београда у периоду 1847—1848. За потребе позоришта преводи око четрдесетак позоришних дјела са италијанског и њемачког језика.⁵⁶ Истовремено је управник, редитељ, глумац, преводилац, врсни и познати пјевач, композитор и надамасе велики патриота. Његов пјевачки дар је исказивао у свом малом хору (октету), којим је путовао по Аустријској Царевини и по Србији, затим у позоришним представама, гдје је увијек нашао начина да уметне пјесму, и посебно као хороваћа Панчевачког српског црквеног певачког друштва.⁵⁷

Његов допринос Вуковој реформи најзначајнији је у превођењу драмских дјела, гдје се трудио да у вуковском духу преводи, а на сцени да тумачи драмска дјела бираним народним говором. Он је дјеловао у позоришту између 1840. и 1853. године, када се управо водила битка за увођење вуковских реформи и на сцени. Његов рад, на жалост, још није темељито изучен, па се намеће потреба за једном монографском студијом која би овога пионира нашег позоришног стварања прика зала у правом свјетлу.⁵⁸

Допринос Рисна Вуковом стварању сложена је тема коју смо ми само скромно додирнули, јер, поред изузетног рада и

⁵³ Врчевић је 21. 1. 1868. изабран за почасног члана Српског ученог друштва у Београду.

⁵⁴ Овдје први пут наводи једино тачне и провјерене податке о датуму рођења Николе Бурковића, које смо преснимили из Књиге рођених у Трсту, у Архиву српске православне општине (1985. године).

⁵⁵ Миховил Томандл, Споменица панчевачког српског црквеног певачког друштва 1838—1938, Панчево 1938.

⁵⁶ М. Томандл, Српско позориште у Војводини. Нови Сад 1951, стр. 82.

⁵⁷ М. Томандл, Споменица. Панчево 1938.

⁵⁸ Аутор овога текста припрема монографску студију о Николи Бурковићу.

доприноса Вука Поповића, Вука Врчевића и Николе Бурковића, постоји и значајан удио бројних претплатника на Вукова дјела, она велика легија Ришњана-пренумераната: трговаца, капетана, војних лица, свештеника, грађана, бака.

Допринос Рисна Вуковом дјелу треба почети темељито изучавати у склопу ревалоризације културне баштине.

Алојз УИЕС

РИСАН И ВУК КАРАДЖИЧ

Резюме

Древний город Рисан (Rhizon), основанный по греческой легенде Кадмосом, мифическим героем, давшим грекам письменность, был городом находившемся на стыке границ Черногории, Австрийской и Османской империй, а во времена языковой и культурной реформы Вука Караджича населенный главным образом герцеговинцами и черногорцами. Город с древних времен являлся коммуникативным центром в специфическом культурном коридоре, связывавшем средиземноморье с его балканским тылом.

Около 1835 года, город являлся этническим оживленным центром, который постоянно освежался переселенцами из Герцеговины и Черногории, где все еще создавались великолепные народные сочинения: эпические и женские народные песни, пословицы, рассказы, род частушек „поскочицы“, свадебные песни и застольные здравьицы, знаменитые рисанские причитания и многочисленные прекрасные народные слова. В 1835 году, открыта в Рисане первая народная библиотека в Черногории, а в 1850 году основана и первая драматическая труппа, которая поставила на сцену „Горный венец“ Негоша.

Прибыв в 1834 году в Рисан, Вук Караджич близко сошелся с законоучителем Вуком Поповичем (1806—1875) и Вуком Врчевичем (1811—1882), уроженцами Рисана, так что их сотрудничество продолжится 30 лет, до самой смерти Вука Караджича. Они ему будут из Рисана, Будвы и Котора высылать многие ящики песен, рассказов и других народных сочинений, а в первую очередь многие и многие исконно народные слова, которые Вук влетал в свое огромное, эпохальное языковое и культурное наследие. Без их помощи, творчество Вука было бы обеднено, а и сам Вук бы остался без 400 древних сербских рукописей.

Уроженцем Рисана был и Никола Джркович (1812—1875), последователь и сторонник Вука, переводчик драматических сочинений с итальянского и немецкого языков, первый композитор у сербов, директор театра у „Елена“ в Белграде (1847—1848) и в Панчево. Из Рисана были и многие

подписчики на сочинения Вука Караджича, от его Сербского словаря (1818) до книг, изданных посмертно.

Рисан был изумительным очагом воинов-поэтов, атаманов и военачальников, чьи песни записывали Попович и Врачевич, и то, главным образом, по ночам, пересылая их чуть ли не на другой же день кораблями через Триест в Вену, Вуку.

Сочинения из Рисана занимают значительное место в наследии Вука Караджича, так что они становились доступными и европейской культурной общественности, оценившей их как величайшие жемчужины народного творчества.